

نشد و سراب مرئی خود بد من و ارضی نمیشوم ایشان با کردند و او بمیان خود تا آنکه در ارضی شد
 سراب خود دند و بر ای بن نماز کردند پس کدائی در اقل شد و ایشان از ایجاد بد پس انزن گفت که
 بیرون من رود و خیر شمار اقل میکند و شمار او سوا میکند پس برخواستند و او را گشتند و جو
 تکلیف کردند که نزدیک ایشان آید گفت و ارضی نمیشوم مگر بآنکه تعلیم من کنید ای پسر بر آنکه بسجده
 همان بالا میروید زیرا که ایشان در روز میان مردم حکم میکردند و دو شب با سمان میفرستد پس از
 کردند و او نیز با کرد تا آنکه در ارضی شدند و تعلیم او کردند پس انزن تکلم نمود بان سخن که تجربه
 که ایشان را است گفته اند با و پس همین که تکلم نمود با سمان بالا رفت و ایشان بحسرت در او
 کردند و در این احوال اهل اسمان نظر میکردند پس سوی ایشان و از اوضاع ایشان عبرت میگرفتند

انزن بنام سمان فرستید خد
 قصه را در ایجاد بد خود
 ایجاد و این قصه مذکور
 ایشان و ملک پیوندند که
 ی آنکه فرق کنند میان
 گفتند که این تعلیم کردن
 افروشد و از ایشان گفتا
 گفته اند که ایشان ملک نبوده
 از املات میگفتند و بعضی
 بودن باقی باشند معص
 و عصمت از ایشان ممکن
 عادت بر برد این حدیث
 روز میان علمای شیعه از
 مری عم در تاویل این آیه
 ب حیل در زمین بسیار
 را بر او بیان کنند چیزی
 ایشان را از آنکه سحر کن
 شده است و دفع ضرر

سرشناسه:
 عنوان و نام پدیدآور:
 مشخصات نشر:
 مشخصات ظاهری:
 شابک:
 وضعیت فهرست نویسی:
 یادداشت:
 یادداشت:
 موضوع:
 رده بندی کنگره:
 رده بندی دیویی:
 شماره کتابشناسی ملی:
 اطلاعات رکورد کتابشناسی:

بوذری، علی، ۱۳۵۷.
 نخستینه چاپ های ایران؛ کتاب های چاپ سری دوره اول؛
 علی بوذری.
 تهران: انتشارات پویانما، ۱۴۰۲.
 ۶۰۶ ص.
 ۹۷۸-۶۰۰-۷۵۹۷-۶۰-۶
 فیبا
 کتابنامه: ص ۵۸۴-۵۸۹
 نمایه.
 کتاب های چاپی فارسی -- ایران
 Persian imprints -- Iran
 کتاب های چاپی -- ایران -- تاریخ
 Imprints (Publication) -- Iran -- history
 Z ۳۳۶۶
 ۵۵/۰ ۱۵
 ۹۳۳۵۶۸۳
 فیبا

عنوان: نخستینه چاپ های ایران؛ کتاب های چاپ سری دوره اول
 به کوشش: علی بوذری
 ناشر: انتشارات پویانما
 نوبت چاپ: اول، ۱۴۰۲
 شمارگان: ۲۰۰ نسخه
 بها: ۲۰۰۰۰ تومان
 شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۷۵۹۷-۶۰-۶
 صفحه آرای: رامین حکیمی آرا
 چاپ و صحافی: نگین

* تمامی حقوق چاپ و نشر برای ناشر محفوظ است.
 نشانی: تهران، خیابان سهروردی شمالی، خیابان آپادانا، خیابان نیلوفر، کوچه دوم
 شماره ۳، واحد ۱، تلفن: ۸۸۵۴۳۴۳۱-۲-۰۴۱۹۰-۸۸۴

فهرست مندرجات

یادداشت / المپیادانا پاواوا شجگلووا	۱
تقریظ / الریش مارزلف	۳
پیشگفتار	۷
مقدمه	۱۳
مطابع تبریز (۱۲۳۳-۱۲۵۲ ق.)	۲۷
مطبعة محمد علی بن حاجی محمد حسین الاشتیانی (فعالیات ۱۲۳۳ ق.)	۲۹
مطبعة ابن العابدین بن ملک محمد التبریزی (فعالیات ۱۲۳۴ ق.)	۳۰
مطبعة میرزا جعفر تبریزی (فعالیات [۱۲۳۷ ق. ۱۲۳۹ ق. ۴])	۳۰
مطبعة ملا محمد باقر تبریزی (فعالیات ۱۲۴۱ ق.)	۳۱
مطبعة عبدالله بن مرحوم میرزا خلیل تبریزی (فعالیات ۱۲۴۱ ق.)	۳۲
مطبعة علی بن الحاج محمد حسین المرحوم التبریزی، امین الشرع تبریزی (فعالیات ۱۲۴۳- [۱۲۵۲ ق.])	۳۲
مطابع طهران (۱۲۳۹-۱۲۷۵ ق.)	۳۵
مطبعة میرزا زین العابدین تبریزی، دوره اول (فعالیات ۱۲۳۹-۱۲۴۵ ق.)	۳۷
مطبعة میرزا زین العابدین تبریزی، دوره دوم، سرکاری اسفندیار خان (فعالیات ۱۲۴۵-۱۲۵۴ ق.)	۴۱
مطبعة میرزا زین العابدین تبریزی، دوره سوم، سرکاری آقا سید محمد طهرانی و آقا رستم علی طهرانی الاصل و المسکن (فعالیات ۱۲۵۳-۱۲۵۹ ق.)	۴۲
مطبعة عبدالکریم، دوره اول، سرکاری بهرام بیگ (فعالیات ۱۲۵۹-۱۲۶۴ ق.)	۴۶
مطبعة محمد اسماعیل تهرانی (فعالیات ۱۲۶۱-۱۲۶۵ ق.)	۵۱
مطبعة محمد علی تهرانی (فعالیات ۱۲۶۲ ق.)	۵۲
مطبعة عبدالکریم، دوره دوم (فعالیات ۱۲۶۷-۱۲۷۵ ق.)	۵۳
مطبعة اصفهان و همدان (۱۲۴۶-۱۲۴۹ ق.)	۵۷
مطبعة عبدالرزاق اصفهانی (فعالیات ۱۲۴۶-۱۲۴۹ ق.)	۵۸
موضوعات	۶۱

مشخصات ظاهری	۶۶
رکابه و برگ شمار	۶۶
سرلوح	۶۸
تصاویر	۷۰
ته نقش	۷۵
قلم	۸۷
پیوست ۱. کتابشناسی مختصر	۹۳
فهرست مختصر کتابشناسی	۹۵
کتابشناسی مفصل تبریز	۱۰۱
کتابشناسی مفصل طهران	۱۱۲
کتابشناسی مفصل اصفهان و همدان	۱۸۳
پیوست ۲. صفحات اول و آخر کتاب	۱۹۳
منشورات تبریز	۱۹۵
منشورات طهران	۲۲۰
منشورات اصفهان و همدان	۳۹۰
پیوست ۳. تصاویر	۴۰۹
روضه المجاهدین ۱۲۶۱ ق.	۴۱۱
طوفان البكاء ۱۲۶۵ ق.	۴۲۱
طوفان البكاء ۱۲۶۹ ق.	۴۶۸
طوفان البكاء ۱۲۷۱ ق.	۴۷۹
طوفان البكاء ۱۲۷۲ ق.	۴۸۸
طوفان البكاء ۱۲۷۳ ق.	۴۹۶
طوفان البكاء ۱۲۷۵ ق.	۵۰۲
پیوست ۴. سرلوح	۵۱۱
پیوست ۵. قرآن ۱۲۶۵ ق.	۵۱۷
پیوست ۶. قلم	۵۳۷
پیوست ۷. ته نقش	۵۴۷
مخففها	۵۸۲
مجموعه های مورد بررسی	۵۸۳
منابع و منابع برای بررسی بیشتر	۵۸۴
نمایه اماکن، مطابع، کسان، عناوین کتابها و ضمایم	۵۹۰

تقریظ / آرایش مارزلف

در فقدان کسانی که قبل از ما بوده‌اند چه موقعیتی داشتیم؟ پژوهش حاضر در فقدان محققان پیشین که منشوراتشان بنیان این پژوهش را محیا ساخته است، چه موقعیتی داشت؟ کتاب حاضر در فقدان بیش از دو قرن چاپ و انتشار در ایران که مقدم بر وضعیت کنونی و موضوع ارزیابی مفصل ارائه شده در صفحات بعدی است، چه شکل و ساختاری داشت؟

در حالی که پاسخ این پرسش‌ها واضح است، این سؤالات برای هر مطالعه انتقادی در حوزه علوم انسانی فوق العاده ضروری به نظر می‌رسند؛ چرا که به ایجاد آگاهی نسبت به موقعیت حاضر کمک می‌کنند. در واقع، توصیه خوبی است که در هنگام ارائه یک پژوهش علمی، تاریخچه حوزه تحقیقاتی در نظر گرفته شود تا تسلیم و سوسه تظاهر به اینکه نخستین فردی هستیم که به یک کشف جدید نائل شده‌ایم، نشویم.

علاوه بر این، هر چه یک مطالعه تاریخی مانند مطالعه کنونی در موضوع نخستین کتاب‌های چاپ سربی در ایران، به گذشته‌های دورتر مربوط باشد، هم موضوع و هم اسناد مربوط به آن، بیشتر در خطر مدفون شدن در غبار تاریخ قرار دارند. شاهدان عینی تاریخ اولیه چاپ و نشر در ایران مدت‌هاست که از دنیا رفته‌اند و شواهد مستند درباره این جنبه خاص از اوایل دوره قاجار بسیار نادر است. از آنجایی که اطلاعات زمینه‌ای در این موضوع وجود ندارد، پژوهش‌ها باید به گزارش‌ها و اسناد دست اول باقی مانده از آن دوره متوسل شود تا از اتکای غیرانتقادی بر مفروضات، پیشنهادها و پیش‌بینی‌های بسیاری که در تحقیقات قبلی بیان شده‌اند اجتناب کند. این اسناد دست اول چیزی نیست جز اصل کتاب‌های چاپی که نسخه‌های معدود باقی مانده آنها در کتابخانه‌های مختلف عمومی و خصوصی، عمدتاً در ایران، پراکنده هستند. با توجه به این وضعیت، «بازگشت به منابع» از اهمیت بالایی برخوردار است. به بیان ساده: اگر بخواهیم تاریخ اولیه چاپ و نشر در ایران را مطالعه کنیم، در گام اول شناسایی و رؤیت اقلام چاپ شده ضروری است و این شناسایی نه تنها باید مبتنی بر ارزیابی انتقادی تحقیقات قبلی باشد، بلکه باید بر اساس تأیید و بازرسی دقیق اقلام موجود صورت پذیرد.

تنها رؤیت اصل این کتاب‌ها، می‌تواند جزئیاتی مانند وقف‌نامه‌ها و انجامه‌ها که حاوی اطلاعات ارزشمند چاپخانه‌ها، ناشران و محل و تاریخ نشر هستند را بر ما آشکار کنند. متأسفانه هیچ یک از کتابخانه‌های جهان، چه در ایران و چه در کشورهای دیگر، مجموعه کاملی از کتاب‌های اولیه چاپی ایران را در اختیار ندارند و هر محقق که قصد تحقیق در این خصوص را داشته باشد، باید دارایی‌های پراکنده بسیاری از مؤسسات ملی و بین‌المللی را در مورد بررسی قرار دهد. در برخی موارد نیز، مالکان مجموعه‌های خصوصی که کتاب‌های منحصر به فردی را در مجموعه خود دارند، برای حفاظت از مجموعه خود یا از روی حسادت، از در اختیار قرار دادن گنجینه‌های خود برای استفاده در طرح‌های پژوهشی خودداری می‌کنند.

ترسیم و ارزیابی جامع موقعیت، یکی از مشکلات عمده‌ای است که محققان در مطالعه تاریخ اولیه چاپ و نشر در ایران با آن مواجه هستند که به سادگی ریشه در «خواندن کتاب» دارد. خواندن مکرر کتاب توسط یک کاربر یا سایر کاربران همان خانواده یا آشنایان آنها و نسل‌های بعدی کاربران، در نهایت منجر به فرسودگی کتاب می‌شود. زوال فیزیکی غالباً صفحات اول و آخر یک کتاب را تحت تأثیر قرار می‌دهد، به طوری که اطلاعات ارزشمند مربوط به تولید کتاب که در بخش‌های اولیه و پایانی کتاب وجود دارد از بین می‌رود. بسیاری از کتاب‌های چاپ اولیه در ایران به قدری پاره و پاره شده‌اند که به کلی دور ریخته شدند. در نتیجه، از آنجایی که کتاب‌های چاپ سربی در ایران تنها در چند صد نسخه چاپ شده‌اند، امروزه تنها چند نسخه یا حتی یک نسخه منحصر به فرد، از هر کدام از آنها باقی مانده است.

نویسنده پژوهش حاضر در مواجهه با این موانع و غلبه بر آنها به میزان بی‌سابقه‌ای، یافته‌های خود را با کنجکاوی یک باستان‌شناس و با دقت یک پزشک ارائه داده است. نویسنده پژوهش حاضر، مانند یک باستان‌شناس، کتابخانه‌های بسیاری را حفاری کرده، دارایی‌های شناخته شده قبلی را تأیید کرده، فرضیات اشتباه را تصحیح کرده، نسخه‌های جدید از موارد ثبت‌شده قبلی به همراه اطلاعات تکمیلی را بازایی کرده و کتاب‌هایی را که تاکنون ناشناخته بوده‌اند را شناسایی کرده است.

نویسنده پژوهش حاضر همچنین مانند یک پزشک، کتاب‌های چاپ اولیه را با جزئیات مطالعه کرده و اطلاعات آنها را از منظر پدیدآورندگان، عنوان و اطلاعات انتشار، مستند ساخته است. او توجه ویژه‌ای به چاپخانه‌ها و ناشرانی دارد که کتاب‌ها را در مرحله نوپایی چاپ و نشر در ایران تولید کرده‌اند، زمانی که استانداردها به تدریج تکامل یافتند و بسیاری از جنبه‌های تولید هنوز در مرحله آزمایشی بوده‌اند. بنابراین، مطالعه کتب فارسی شامل بررسی حروف و فونت‌ها، کاغذ و منشأ آن، و تکنیک‌هایی است که شامل تذهیب و تصویرسازی می‌شود. دو ویژگی اخیر در تولید کتاب‌های خطی در ایران طی قرن‌های متمادی اهمیت داشته‌اند.

حاصل پژوهش شایسته دکتر علی بوذری در مورد کتاب‌های چاپ سربی اولیه در ایران به همه چالش‌های فوق به میزان بی‌سابقه‌ای پاسخ می‌دهد، به مثابه یک مطالعه جامع، بسیار بیشتر از داده‌های «خام» ارائه می‌کند و یک نمای کلی و جامع از این حوزه ارائه می‌دهد که نه تنها بر حقایق شناخته‌شده پیشین استوار است، بلکه بینش‌های جدیدی را در مورد جنبه‌های فنی چاپ و نشر در اوایل دوره قاجار در اختیار ما قرار می‌دهد. به این ترتیب، مطالعه کتاب حاضر برای هر فرد علاقه‌مند به توسعه فنی و فکری که ریشه‌های مدرنیته بوده، یک مطلب خواندنی و ضروری است. این پژوهش راه را برای درک عمیق‌تر جنبه‌های مختلف تاریخ صنعت چاپ هموار می‌کند؛ صنعتی که در سال‌های اولیه تلاشی برای گسترش متون و افکار، چه سنتی و چه مدرن، به شکلی آسان‌تر و به روش‌های نسبتاً ارزان در مقایسه با نسخه‌های خطی به شمار می‌آید.

پژوهش حاضر، به مثابه یک مرجع اساسی، الهام بخش مطالعات آینده در مورد مشارکت فردی ناشران و ابتکارات آنها برای چاپ متون خاص در قالب برنامه‌های خاص و موفقیت نسبی آنها خواهد بود. طبع کتاب به شیوه سربری در دوره اولیه در ایران عمر کوتاهی داشت، زیرا تنها برای چند دهه رواج داشت و احتمالاً تنها حدود شصت کتاب در این دوره چاپ شده بود. با این وجود، این تجربه به مثابه یک آزمایش فنی و اجتماعی تأثیر فوق‌العاده‌ای برجای گذارد که تنها در دراز مدت قابل مشاهده بود. پژوهش دکتر بوذری کمک بسیار ارزشمندی به توسعه اطلاعات در حوزه تاریخ چاپ است و امید دارم با دقت و صمیمیت بی سابقه‌ای که دارد، توجهی که شایسته آن است را به دست آورد.

پروفسور الیش مارزلف

کیتزینگن، بهار ۲۰۲۲

www.ketab.ir